

Place of musical heritage in Shevchenkiana of Joseph Hushulyak, a prominent Ukrainian figure from Canada

Description of creative activity, repertoire, recordings of songs to the words of the T. Shevchenko known representative of Ukrainian diaspora of Josyp Hoshuliak are given in the article.

Key words: shevchenkiana, Josyp Hoshuliak, romances, repertoire, recordings.

УДК 821.161.2.091

**А. Гурбанська, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет культури і мистецтва**

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ПЕРЕГУК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИМІРІВ ТВОРЧОСТІ

У статті кризь призму екзистенційної філософії простежено суголосся у сприйнятті Т. Шевченком та Г. Сковородою життєвих реалій, культивування обома авторами антропологічного й аксіологічного дискурсів художньої творчості, християнських та загальнолюдських моральних цінностей, боротьби за волю та здатності особистості реалізувати свої природні здібності.

Ключові слова: поезія, проза, повість, екзистенція, художній образ, персонаж, ціннісна орієнтація.

Проблема "Т. Шевченко і Г. Сковорода" в сучасному літературознавстві набуває особливої актуальності. Її початок пов'язаний із поетичним зізнанням Т. Шевченка у вірші "А. О. Козачковському": "І зроблю // Маленьку книжечку. Хрестами // І візерунками з квітками // Кругом листочки обведу // Та й списую Сковороду..." [6, 369]: ще з дитинства майбутній Кобзар захоплювався Г. Сковородою й переписував його твори з рукописного списку свого шкільного вчителя – дяка П. Рубана.

Спільне й відмінне у творчості Т. Шевченка і Г. Сковорода – об'єкт наукових студій Ю. Барабаша. Звернувшись, зокрема, до філософського аспекту цієї проблеми та наголошуючи на суттєвих розбіжностях між притаманним Г. Сковороді переважно філософським, а Т. Шевченкові – мистецьким способами осягнення світу, учений слушно відзначив "властиве обом антропоцентричне й екзистенційне сприйняття буття, переживання його як людського "буття-у-світі", з чим тісно пов'язаний спільний для обох митців "кордоцентризм, трактування – в дусі національної традиції – "серця" як основного осердя людської сутності" [1, 179]. І Т. Шевченко, і Г. Сковорода визнавали пріоритет універсальних принципів християнської моралі та сповідували постулат про самоцінність людської особистості, її права на індивідуальну

неповторність, що екстраполювалося на українську націю, рідний народ, людство в цілому.

М. Попович наголосив, що вчення Г. Сковороди є вченням про людські чесноти, філософією гідності людини як основи її життя, філософією її прагнення до самовідкриття й самовдосконалення [3, 248, 249, 250, 253]. Має рацію і М. Корпанюк, який зазначив, що Г. Сковорода "дав нації в критичний момент її найглибшої депресії імунний засіб для самозахисту, поштовх до відродження через моральне самоочищення й віру в себе як у джерело оптимізму та інтелектуальної праці – засад відродження українця в українцеві, а через кожного з нас національної спільноти" [2, 172] й водночас наголосив на потребі підходити до напрацювань Г. Сковороди крізь етноцентричну методологію.

Ці визначення актуальні і в оцінці постаті Т. Шевченка, звернення якого, зокрема, до прози, як і до поезії, засвідчує, що він, як і Г. Сковорода, також народний просвітитель, котрий у своїй творчості керувався і категорією "серця" як основного осердя людської сутності", і обов'язком "бути розпространителем прекрасного и поучительного в обществе" ("Журнал"). На основі цих визначень та недостатнього наукового вивчення повістей Кобзаря і виник задум статті, мета якої – крізь оптику екзистенційної філософії та етноцентричної методології простежити суголосся у сприйнятті Т. Шевченком та Г. Сковородою життєвих реалій, культивування обома авторами антропологічного й аксіологічного дискурсів художньої творчості, християнських і загальнолюдських моральних цінностей, боротьби за волю і здатності особистості реалізувати свої природні здібності.

Досліджуючи художню прозу Т. Шевченка, написану російською мовою в період заслання, радянські шевченкознавці (І. Айзеншток, Є. Кирилюк, Л. Кодацька та ін.) насамперед відзначали, що для неї прикметна соціальна, антикріпосницька спрямованість. Дійсно, сюжети кожної з повістей (їх у повному обсязі збереглося дев'ять – "Художник", "Музыкант", "Наймичка", "Княгиня", "Капитанша", "Несчастный", "Близнецы", "Варнак", "Прогулка с удовольствием и не без морали") відтворюють реалістичну картину кріпосницької дійсності, правдиву історію людей та їхніх взаємин. Проте повістєва проза Т. Шевченка репрезентує не тільки мімізисні парадигми життєвих схем і моделей зображення подій та персонажів. Для неї характерна і глибока філософічність, синкретизм антропологічного, аксіологічного, просвітницького і психологічного дискурсів художньої творчості, що визначається світоглядною рефлексією автора, його антропоцентричним та екзистенційним сприйняттям буття. Нині для об'єктивного оцінювання творчості Т. Шевченка, і зокрема його прози, необхідно враховувати культурологічний алгоритм її побудови, логіку художньо-смыслових конструкцій.

Прагнення Т. Шевченка вчити і виховувати читача переважно реалізується домінуючою наративною формою повістей: митець ділиться з реципієнтом своїми знаннями, думками й переконаннями і в такий спосіб вибудовує парадигму щасливої людини та її радісного й повноцінного життя. Якщо у поезії, майбутнє України постає в образах "нової хати", "сім'ї великої, вольної, нової" і т. ін., то у прозі прийдешнє вільної людини втілюється в образах-персонажах, позначених ідеальними рисами характеру, високою культурою, освіченістю, добропорядністю, гуманністю й працьовитістю. Естетичний ідеал в концепції героя – один із складників теоретико-естетичної програми Т. Шевченка. У його художній прозі центральне місце посідає людина, присутність якої закодована в назвах ("Художник", "Музикант", "Княгиня", "Наймичка", "Близнецы" та ін.).

Ліричну оповідь та авторські відступи Т. Шевченко побудував на матеріалі життя конкретних людей та життя власного – драматичного досвіду, емоцій, страждань, пристрастей, долі в цілому, що визначило проблематику повістей: митець і кріпацтво ("Музикант", "Художник"), зведення селянської дівчини офіцером ("Наймичка"), духовна нерівність як перешкода сімейному щастю ("Княгиня"), роль родинного і суспільного виховання в становленні особистості ("Близнецы", "Несчастный") та ін. При цьому проза Т. Шевченка має надособистісний характер: вона звернена від розуму і серця автора до розуму і серця читачів. Прагнення вчити й виховувати читача переважно реалізується домінуючою наративною формою повістей: автор ділиться з реципієнтом своїми знаннями, думками й переконаннями. Як відзначив К.-Г. Юнг, митець – "не особистість доброї волі, яка слідує своїй меті, а особистість, яка дає змогу мистецтву реалізувати його мету через себе" [8, 49]. Виходячи з ідейно-естетичних засад етико-антропософської течії в художній творчості, Т. Шевченко комплексом своїх світоглядних рефлексій (про ідеї особистості та суспільної волі, спорідненої праці, людського щастя, гармонії між людиною й довкіллям) концептуально вибудував українську мрію про щасливу людину та її повноцінне життя, про що свідчить, зокрема, повість "Музикант", у якій особливо виразно розкриваюся муки і страждання митця – власності честолюбного поміщика – і водночас засуджується антигуманна сутність кріпосництва, руйнування рабським статусом будь-якого таланту й нівелювання людської гідності.

Головний персонаж повісті музика-віолончеліст Тарас Федорович – образ значною мірою автобіографічний і зовнішніми деталями та фактичними збігами з долею самого письменника, і ціннісними орієнтирами, і внутрішніми переживаннями, що надає йому життєвої переконливості й сугестивності. Зовнішньо функціонуючи в побутовому просторі і часі, цей персонаж виражає комплекс культурно-історичних цінностей.

На створення привабливого образу витонченого й обдарованого кріпосного інтелігента Т. Шевченко насамперед зорієнтував портретну характеристику: "Это был молодой человек лет двадцати с небольшим, стройный и грациозный, с черными оживленными глазами, с тонкими, едва улыбающимися губами, высоким бледным лбом. Словом, это был джентельмен первой породы. И, вдобавок, самой симпатичной породы" [7, 192]. Створивши зоровий образ Тараса Федоровича на основі поєднання принципів літератури і живопису та домінуючих предметно-візуальних орієнтацій (молодість, постать, портретні деталі та ін.), автор зацентрував на природній зовнішній красі героя з метою виразнішого окреслення трагічності його долі в умовах кріпосницької системи.

У подальшій експлікації антропологічного й аксіологічного дискурсу твору особливу роль відіграє епізод концерту за участю віртуоза, який "заселений" різними героями: і тими, що відповідають ідеалові автора, і тими, що не відповідають. Розповідач-наратор засуджує ницість поміщиків у ставленні до кріпосного музики, які не вважали за необхідне йому аплодувати: "Когда он исполнил арию Прециозы, я не утерпел, закричал "браво!" и изо всей мочи стал аплодировать. Все посмотрели на меня, разумеется, как на сумасшедшего. Я, однако ж, не струсил и продолжал хлопать и кричать "браво!", пока, наконец, воловьи глаза самого хозяина не заставили меня опомниться" [7, 192]. Стереоскопічна картина концерту та інші персонажі введені автором з орієнтацією на важливий смисл твору – продукування гостроактуальної для поневоленого автора думки про життєво важливе значення для митця справжнього розуміння й визнання, що кореспондує з віршем "Хіба самому написать...", що теж написаний на засланні, зокрема, із поетичними роздумами, позначеними відповідним настроєм: "Ніхто й не гавкне, не лайне, // Неначе й не було мене... // Щоб хто-небудь мені сказав // Хоч слово мудре... // Для кого я пишу? Для чого?..." [6, 486]. Важливу роль в антропологічній та аксіологічній парадигматиці Шевченка-прозаїка відіграє і характеристика персонажів за їхнім ставленням до музики як виду мистецтва і вияву духовної культури людства: розуміються герої на музиці (образи кріпосної артистки Марії Тарасевич, майбутньої дружини Тараса Федоровича Наташі з повісті "Музыкант" та ін.) чи байдужі до неї, як, зокрема, Саватій з повісті "Близнецы", котрий навіть глумиться над гуслами, що є спадщиною батька, – один з визначальних критеріїв їхньої духовної сутності.

Домінування у творчій манері Т. Шевченка-прозаїка життєвих фактів та явищ і ставлення до них автора поєднується з розкриттям своєрідної психології особистості, закоріненої у філософію серця Г. Сковороди, домінантою якої є ідея любові, народженої "із глибини

духа". Пов'язуючи осмислення сутності талановитої людини-кріпака з оцінкою її моральності, прозаїк звернувся до почуття любові як засобу осмислення людського буття, при цьому він зацентрував увагу на ідеї долі та пов'язаній з нею ідеї року. Як слушно зауважив Е. Фромм, "є лише одна пристрасть, яка задовольняє потребу людини в єднанні зі світом й одночасно в досягненні почуття цілісності та індивідуальності, – любов" [5, 203]. В інтенції Т. Шевченка життєва драма Тараса Федоровича стає стимулом процесу вдосконалення його особистості. Автор наголошує: незважаючи на несприятливу для повноцінного життя і творчості обставину – відсутність волі – Тарас Федорович завдяки своєму талантові, глибокій любові до жінки, щирому прагненню мати сім'ю, силі волі та щасливій долі відчув себе зреалізованою особистістю.

Крім категорії "серця", Т. Шевченко звернувся і до моралі як основного регулятора людських стосунків. Втілюючи змістовний зв'язок "людина – мораль", художню парадигму характеру Тараса Федоровича автор змодельював в аспекті концепції позитивно-моральної особистості: людина осмислена Т. Шевченком не як сукупність суспільних відносин, а як окремий автономний мікрокосм. Образ Тараса Федоровича створений на засадах християнських та загальнолюдських моральних цінностей у душі естетичного ідеалу: митець наділив героя такими рисами, як чесність, порядність, доброта, милосердя, толерантність, релігійність, богобоязливість та ін. Отже, є всі підстави стверджувати, що своєю художньою практикою Т. Шевченко актуалізував в українській літературі парадигмальні ознаки ідеальної людини.

Використовуючи при творенні характеру Тараса Федоровича онтологічний компонент, письменник визначив ним народно-родовий зміст образу й висвітлив родову патріархальну свідомість українців. Через цей характер Т. Шевченко провів наскрізну для своєї творчості тему роду й родоvodu, яка повертала до витоків, спонукала замислитися над долею народу й окремої людини, відчуті її не об'єктом, а суб'єктом історії, живим і повнокровним, що, власне, активізувало катарсис історичної пам'яті. Така динаміка образу свідчить про "зсув" образного мислення Т. Шевченка та ідейного звучання твору в антропологічну площину, де центральне місце належить людині як одній із парадигм, що творить автентичний національно ідентифікований спосіб життя. Суб'єктивна оцінка автором духовної сутності Тараса Федоровича репрезентується крізь призму морально-етичних цінностей народу. Саме інтровертність як домінуюча риса українського національного характеру визначає те, що для Тараса Федоровича вісью відношення до життя стає не воно саме, не турбота про життя, а щось вище за нього, якась його "трансценденція", якась ідея чи ідеал, що переступає й перевищує межу життя.

Загалом же є всі підстави для такого припущення: у долі Тараса Федоровича, крім використання окремих автобіографічних фактів як життєвого матеріалу (приміром, промовистою є сума, за яку був викуплений музика – 2500 крб., як і сам Т. Шевченко), автор намагався художніми засобами змодельовати власну долю, альтернативну гнітючим обставинам долі солдата-невільника. У кульмінаційній розв'язці повісті подано викуп Тараса Федоровича з кріпацтва, майже як і самого Шевченка, та щасливий шлюб, про який він мріяв, – шлюб з обраницею, яка відповідала ідеалу самого письменника, вихованою в українському оточенні, невибагливою і скромною. Образ Тараса Федоровича автор потрактував як образ щасливої людини, милуючись його талантом, благородством, зовнішньою і внутрішньою красою й роздумуючи: "Я ужасно люблю смотреть на счастливых людей. И, по-моему, нет прекраснее, нет усадительнее зрелища, как образ счастливого человека" [7, 248]. Морально-філософська категорія щастя у творчості Т. Шевченка – одна з пріоритетних.

Екзистенційно-філософську парадигму повістей митця, позначену антропологічним й аксіологічним дискурсами, презентують і такі філософські категорії, як воля, душа, краса й потворність, добро й зло, доля. Ці архетипи, узяті автором з глибин людської підсвідомості, навертають читача до первісних джерел життя, до усвідомлення "вічних" цінностями з адресацією до розуму сучасників, а відтак – і наступних поколінь. Досліджуючи поезію Т. Шевченка, Е. Соловей слушно підкреслила: "Саме інтегральна, постійна наявність цих "концептів" у Шевченка, сила їхнього екзистенційного переживання і "життєзабезпечення" робить їх достоту світоглядними і філософськими" [4, 97]. Ця думка значною мірою стосується і його прози, зокрема присвяченої проблемам родинного та суспільного виховання, що вирішується в аспекті протиставлення характерів молодих людей. Так, протиставлення характерів двох сестер – Лізи й Наташі в повісті "Музыкант" – знайшло логічне продовження в моделюванні характерів двох братів – Зосима і Саватія в повісті "Близнецы", які зображені як антиподи: перший символізує зло, а другий – добро.

Антропологічними й аксіологічними вимірами позначені і роздуми розповідача-наратора про нелегку працю селян, зокрема в повісті "Наймичка": "Живуча и деятельна натура человека! С утра до вечера на солнце, без малейшей тени, с утра до вечера, согнувшись, жнет бедная жница... С рассветом опять за серп и на ниву, и снова целый день на солнце, согнувшись целый день, как ни в чем не бывало". Автор закликає агрономів-філантропів: "Выдумайте вы вместо серпа какую-нибудь другую машину. Вы этим окажете величайшую услугу обреченному на тяжкий труд человечеству" [7, 56].

Відкидаючи вульгарний соціологізм у поцінуванні творчості Т. Шевченка і Г. Сковороди, усе ж варто наголосити, що обидва митці посилили соціальний елемент, удавшись до виразного соціального критицизму, оцінювати який сьогодні необхідно з різних кутів зору – суспільно-політичних, національних, морально-етичних, антропологічних, аксіологічних, екзистенційно-філософських, художньо-естетичних, що дає змогу глибше пізнати "справжнього Шевченка" і "справжнього Сковороду". Екзистенційні мотиви їхньої творчості, спричинені світоглядною рефлексією та синкретизмом антропологічного, аксіологічного й просвітницького дискурсів художньої творчості, – актуальна площина сучасних досліджень, яка потребує наступних літературознавчих розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. Я. *Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко* / Ю. Я. Барабаш. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 744 с.
2. Корпанюк М. Екзистенційні мотиви творчості Григорія Сковороди та Григорія Винського // *Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. / за заг. ред. Г. Л. Токмань / М. Корпанюк. – Вип. 9. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. – С. 169–183.*
3. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – 255 с.
4. Соловей Е. Українська філософська лірика / Е. Соловей. – К. : Наукова думка, 1998. – 374 с.
5. Фромм Э. *Анатомия человеческой деструктивности* / Эрих Фромм ; [пер. Э. М. Телятникова]. – М. : ООО "АСТ–ЛТД", 1998. – 672 с.
6. Шевченко Т. Г. *Кобзар* / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
7. Шевченко Т. Г. *Твори: у 5-ти т.* / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 3. – 381 с.
8. Юнг К.-Г. *Психология и литература* / К.- Г. Юнг, Э. Нойманн // *Психоанализ и искусство*. – К. : Серебряные нити, 1996. – С. 47–59.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Гурбанская А.

Тарас Шевченко и Григорий Сковорода: созвучие экзистенциальных измерений творчества

В статье сквозь призму экзистенциальной философии прослежено созвучие в восприятии Т. Шевченко и Г. Сковородой жизненных реалий, культивирование обоими авторами антропологического и аксиологического дискурсов художественного творчества, христианских и общечеловеческих ценностей, борьбы за свободу и способности личности реализовать свои природные способности.

Ключевые слова: проза, повесть, экзистенция, художественный образ, персонаж, ценностная ориентация.

Hurbanska A.

Taras Shevchenko and Hrygorii Skovoroda: the problem of existentialism in their works

In this article the call in the life realities perception by T. Shevchenko and H. Skovoroda, cultivation of anthropological and axiology discourses of artistic work, Christian and common to all mankind moral values, struggle for freedom and capability of a personality to realize his natural abilities by both authors are traced.

Key words: poetry, prose, narration, existention, artistic image, character, valued orientation.